

Kirjoittajat ovat osoittautuneet vaikeaan tehtäväänsä pystyviksi ja ansaitsevat kiitoksen hyvin suoritetusta arvioimistyöstä. Leksikon ensimmäinen osa on alkua käsikirjaan, jota on kauan kaivattu. Itse asiassa tämä leksikko on laatuun kokonaan ensimmäinen. Se on välttämätön sekä kielihistoriaan paneutuvalla fennistillä että muinaisgermanistilla. Ja lisäksi sen luulisi olevan – tekstin suppeudesta huolimatta – kiintoisaa lukemista kaikille kielensä esihistoriaa harrastaville suomalaisille.

JORMA KOIVULEHTO

Juhlakirja sanoista

TRYGGVE SKÖLD *Wortstudien. Festschrift Trygve Sköld zum 70. Geburtstag am 2. November 1992.* Acta Universitatis Umenensis. Umeå Studies in the Humanities 109. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1992. VIII + 253 s. ISBN 91-7174-721-4.

Uumajan yliopiston suomen kielen emeritusprofessori Trygve Sköld täytti marraskuun 2. päivänä 1992 70 vuotta. Tätä seikkaa juhlistivat hänen entiset työtoverinsa julkaisemalla juhlakirjan, johon on koottu valikoima päiväsankarin omia eri yhteyksissä aikaisemmin julkaistuja sanastoa käsitteleviä tutkimuksia. Tätä kokoelmaa on syytä tervehtiä ilolla erityisesti siitä syystä, että monet tutkielmat ovat alun perin ilmestyneet eri juhlakirjoissa, joiden saatavuus ei ole hyvä, ja siksi näitä artikkeleita ei välttämättä tunneta kovin hyvin.

Kirja käsittää 21 artikkelia lähes neljäkymmenen vuoden ajalta: vanhin on julkaistu vuonna 1954, kaksi nuorinta vuonna

1991. Painopiste on kuitenkin tuoreimmasa tutkimuksessa, sillä 15 artikkelia on ilmestynyt vuosina 1978–1991. Toimittajien Tuuli Forsgrenin ja Axel Groundstroemin esipuheesta käy ilmi (s. III), että professori Sköld on avustanut artikkeleiden valinnassa, mikä varmasti on koitunut valikoiman eduksi: kirjoittaja itse on varmaankin paras henkilö arvioimaan, mikä osa hänen tuotannostaan on syytä koota yksiin kansiin.

Trygve Sköldillä on tavallista perusteellisempi ja laajempi filologin koulutus: hän on suorittanut lisensiaatintutkinnon sekä pohjoismaisessa filologiassa että suomalais-ugrilaisessa kielitieteessä. Väitöskirjassaan »Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappischen» (1961) hän on mainiosti yhdistänyt näiden kahden kielialueen tuntemuksensa. Tämä Sköldin kaksoistausta on vahvasti näkyvissä hänen koko tuotannossaan, jonka Axel Groundstroem on koonnut bibliografiaksi (s. 243–248). Myös juhla-kirjan artikkelivalikoimasta se näkyy selvästi.

Kirja antaa hyvän läpileikkauksen Trygve Sköldin laaja-alaisuudesta tutkijana yleensä ja sanaston tutkijana erityisesti. Monissa kirjan artikkeleista yhdistyvät erinomaisesti kirjoittajan nordistin ja fennougriin roolit; harvemmin hän on esiintynyt puhtaana nordistina (vain kolme sellaista artikkelia on päässyt tähän kirjaan). Saamen kieli on jubilaarin lempilapsia. Se näkyy myös juhlakirjan valikoimasta: saame on tutkimuskohteena kahdeksassa artikkelissa. Useimmissa on kyse saamen ja skandinaavisten kielten välistä kontakteista.

Vanhimmassa artikkelissa (s. 1–16), joka on vuodelta 1954, Sköld pyrkii muutamien saamen kielen skandinaavisten lainojen avulla etsimään ratkaisua siihen, miten riimukirjain *R* on ääntynyt. Vuodelta 1964 peräisin olevassa artikkelissa (s. 43–59) tarkastellaan skandinaavisten kielten 'pohjoista' merkitsevän sanan, muinaisnorjan *nordr* jne., merkityksen muuttumista saameen lainautuessaan. Samalla siinä on esitetty katsaus yleisiin ilmansuuntien nimeämisperiaatteisiin sekä saamen kielen ilmansuuntien nimityksiin.

Kirjallisuutta

Artikkelissa »Om äldre sätt att koka maten» (s. 75–80) Sköld yhdistää arkeologian ja kielitieteen. Arkeologisiin löytöihin, saamen keittosanastoon ja erääseen vanhaan saamelaiseen lauluun nojautuen Sköld jäljittää saamelaisten vanhaa keittotapaa: todennäköisesti he varhemmin käyttivät keittämiseen kuumia kiviä, jotka pantiin keittoastiaan; tavan keittää niin, että keittoastia roikkuu tulen yläpuolella, he lienevät oppineet vasta skandinaavisilta naapureiltaan.

Vuodelta 1979 peräisin olevan artikkelin aiheena ovat varhaisimmat saamelaisten ja skandinaavien väliset kielikontaktit (s. 99–110). Sköld käsittelee siinä muutamia lainoja, joiden ikääminen on mahdollista kantaskandinaavissa tapahtuneiden äänteenmuutosten pohjalta. Näiden perusteella hän tulee siihen tulokseen, että saamelaisten esisät ja skandinaavit ovat kohdanneet toisensa Kristuksen syntymän aikoihin Pohjois-Norjassa ja että saamelaiset luultavasti olisivat siellä, kun skandinaavit saapuivat sinne. Jorma Koivulehdon muutamaa vuotta aikaisemmin esittämään teoriaan, jonka mukaan vanhimmat germaanisiet lainasanat olisivat lainautuneet jo yhteiseen itämerensuomalais-saamelaiseen kantakieleen, ts. varhaiskantasuomeen, Sköld suhtautuu – ainakin vielä tässä vaiheessa – torjuvasti.

Artikkelissa »On the origin and chronology of Saamish words» (s. 137–143) Sköld kuvaa muutamien esimerkkien avulla, miten saamen sanojen alkuperää ja ikää voidaan jäljittää. Artikkelissa todetaan myös, että tätä työtä vaikeuttaa saamen kielen etymologisen sanakirjan puuttuminen: jo tutkitun tiedon löytäminen on äärimmäisen työlästä. Tämän allekirjoittaa varmasti jokainen etymologioiden parissa työskentelevä. Luultavasti siellä täällä tutkijoiden laatikoissa olisi materiaalia sellaiseen sanakirjaan, mutta se ei hyödytä muita. Vaatimatonkin sanakirja olisi parempi kuin ei mitään.

Kolme artikkelia, »Das lappische Wort für 'Silber'» (s. 163–167), »Ein nordisches Lehnwort im Lappischen» (s. 187–206) ja »Om rajder och skridfinnar» (s. 231–237), käsittelee yksittäisiä lainasanoja. Viimeksi

mainitun aiheena on saamen sana *rai¹do*, jonka vanhastaan on tiedetty lainautuneen sekä ruotsiin (*rajd*), norjaan (*raide*) että suomeen (*raito*). Sköld on löytänyt ruotsin Yläkainuun (Över-Kalix) murteesta vanhan sanan *skraj*, jonka merkitys näyttäisi olevan täsmälleen sama kuin saamen *rai¹do*-sanan. Ruotsin murt. *skraj* voidaan palauttaa kantaskandinaaviseen **skraidō*-asuun, joka suoraan sopii saamen *rai¹do*-sanan originaaliksi. Näyttää siis siltä, että saamen kieli on saanut tämän sanan kantaskandinaaveilta ja lainannut sen sitten taas ruotsiin, norjaan ja suomeen.

Suomen kielen sanoja käsitellään kymmenessä artikkelissa. Kielikontaktit ovat tavalla tai toisella esillä kaikissa. Useimmat niistä esittelevät yksittäisten sanojen etymologioita, mutta usein tavalla, joka samalla koskettelee etymologioinnin periaatteita laajemminkin.

Kahdelta kontaktialueelta on vain yksi artikkeli. Itämerensuomalais-balttilaisia kontakteja käsittelee vuodelta 1982 peräisin oleva artikkeli (s. 111–123), jossa Sköld esittää itämerensuomen *valjaat*-sanan (vastineet kaikissa muissa itämerensuomalaisissa kielissä paitsi liivissä) originaaliksi kantabaltt. **valjas*; vrt. muinaispreussin *walis* 'väliaisa, valjaiden kakkula', latin *vāle* 'pesukarttu', liettuan *volė* 'karttu'. Mikäli tämä kantabaltin rekonstruktio pitää paikkansa, on yhdistys äänteellisesti moitteeton. Myös semantiikan osalta Sköld selittää asian uskottavasti. Vähemmän onnistunut on sen sijaan mielestäni Sköldin yritys yhdistää suomen murteiden *limsiö* 'piikivi' ruotsin *limsten* 'kalkkikivi' -sanaan (s. 219–230).

Suomen germaanisperäisiä sanoja Sköld käsittelee viidessä artikkelissa. Kahdessa niistä hän esittää täysin uuden etymologian: Vuonna 1967 hän on ehdottanut suomalaisvirolaisen *vainio*-sanan originaaliksi kskand. *hwainiō*-sanaa (> ruots. (*h*)*ven*) s. 61–72). Vuodelta 1979 peräisin olevassa artikkelissa (s. 81–98) hän yhdistää suomen *raato*-sanan kantaskandinaaviseen sanaan **brādō* (> mn. *brāð* 'raaka liha, metsänriista; petoeläinten saalis'). Sana ei voi Sköldin mukaan kuulua vanhimpiin germaaniin

lainoihin, koska kskand. \bar{a} palautuu vanhempaan \bar{e} :hen. Sen on kuitenkin täytyntä lainautua ennen kuin pohjoisgerm. $\bar{a} > \bar{e}$. Muut germaanisista lainakosketuksista käsittelevät artikkelit, nimittäin »Är det finska *kuningas* lånat från gotiskan?» (1973; s. 73–74), »Ein Beitrag zur Provinienz der älteren germanischen Lehnwörter im Finnischen» (1983; s. 125–135) ja »Fi. *mato*» (1989; s. 169–176), ottavat kantaa kahteen tärkeään kysymykseen: Onko (itämeren)suomessa goottilaislainoja ja ovatko länsigermaanisista lainat mahdollisia? Edelliseen kysymykseen Sköldin kanta on varovaisen torjuva: ainakaan tähän asti ei hänen mukaansa ole esitetty yhtään etymologiaa, joka välttämättä edellyttäisi lainausta gootista. Tutkimus ei kuitenkaan liene vielä sanonut viimeistä sanaa tästä asiasta. Jälkimmäiseen kysymykseen löytyy Sköldiltä varovaisen myönteinen vastaus. Tätä myönteistä kantaa tukevat voimakkaasti Jorma Koivulehdon ja Tette Hofstran viimeaikaiset tutkimukset.

Kolmessa artikkelissa Sköld etsii sanojen alkuperää jostakin varhaisesta indoeurooppalaisesta kielimuodosta. Suomen sanalle *osa* hän esittää (1957) indo-iraanista alkuperää; vrt. sanskritin *ámśa* 'osa, osuus; puolue; jako' (s. 17–26). Tämän etymologian ovat SKES:n laatijat varauksellisesti hyväksyneet (SKES II: 439–440). Uudistavinta ajatustapaa edustaa v. 1959 *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* -aikakauslehdessä julkaistu artikkeli »Drei finnische Wörter und die Laryngaltheorie» (s. 27–42), jossa Sköld – tosin hyvin varovaisin sanakääntein – esittää sm. *tuo-* (*tuoda*, vastineita itämerensuomen lisäksi useissa etäsukukielissä aina samojedia myöten), *teke-* (*tehdä*, vastineita itämerensuomen ulkopuolella lapissa, mordvassa ja unkarissa) sekä *puhdas* (vain itämerensuomessa) -sanoille indoeurooppalaisen alkuperän. Utta tässä ei suinkaan ole se, että nämä kolme sanaa yhdistetään joihinkin indoeurooppalaisten kielten sanoihin, sillä ne kuuluvat siihen sanastoon, jonka perusteella jo aikaisemmin on yritetty todistella yhteistä indo-uralilaista kantakieltä, vaan

uutta on se, että nämä sanat on selitetty lainoiksi ja tässä on käytetty hyväksi indoeurooppalaisessa kielitieteessä paljon keskusteltua laryngaaliteoriaa. Näissä kolmessa tapauksessa indoeur. laryngaaleja vastaa sm.-ugr. γ , k ja \check{s} . Collinder (1967) hyväksyy Sköldin esittämän laryngaaliselityksen mutta pitää sitä edelleenkin todistuksena indoeurooppalaisten ja uralilaisten kielten alkusukulaisuudesta. Muuten on fennogristipiireissä suhtauduttu näihin etymologioihin aika torjuvasti: SKES (IV: 1253) mainitsee *teke*-verbin indoeurooppalaisen alkuperän mahdollisena, mutta *tuoda*-verbin ja *puhdas*-adjektiivin kohdalla (vrt. SKES V: 1404 ja III: 624–625) sellaisesta ei ole minikäänlaista mainintaa. Vasta yli kaksi vuosikymmentä Sköldin artikkelin ilmestymisen jälkeen on laryngaaliteoria kytketty uralilaiseen sanastoon. Koivulehto on esittänyt eri yhteyksissä useita uusia tapauksia, ja viimeistään hänen muutaman vuoden takaisen monografiansa *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie* (Koivulehto 1991) ilmestymisen jälkeen on aika arvioida nämä Sköldin etymologiat uudelleen.

Vuonna 1985 Sköld käsiteli János Lotzin muistosymposiumissa itämerensuomalais-mordvalaisen lukusanan *kymmen(en)* alkuperää ja yhdisti sen indoeur. **dekm* '10' -sanaan. Tämä on julkaistu artikkelina »The Finnish word for 'ten'» (s. 177–186). Sköldin mukaan on kolme mahdollisuutta selittää tämä yhteenkuuluvuus: 1) *Kymmenen* on lainattu jostakin indoeurooppalaisen kielen centum-ryhmän haarasta. 2) Se on lainattu indoeurooppalaisesta kantakielestä suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. 3) Se kuuluu vanhaan indo-uralilaiseen sanastoon. Lainateoria edellyttää, että indoeurooppalaisen sanan alkuosa **de-* on jäänyt *kymmen*-sanassa vastineetta. Se ei kuitenkaan ole este, varsinkaan jos se lainantajakielessä on ollut painoton. Sköldin esittämä kolmas mahdollisuus puolestaan edellyttää oletusta yhteisestä indo-uralilaisesta kantakielestä; nykyisin tämä ajatus ei liene kovin suosiossa. Suomalaisille tutkijoille tämä Sköldin etymologia näyttäisi jääneen vieraaksi; SSA:ssa (ks. s.v. *kymme-*

nen s. 463) tosin mainitaan tämä artikkeli kirjallisuusluettelossa, mutta ei mitään sen sisällöstä. Samaan indoeurooppalaiseen suuntaan *kymmen*-sanaa käsitellessään on tosin viitannut jo v. 1983 Kaisa Häkkinen (1983: 190–191), joka toistaa sen kymmenen vuotta myöhemmin (Häkkinen 1993: 9) ilmeisesti Sköldin artikkelia tuntematta. László Honti on sen sijaan ottanut kantaa Sköldin etymologiaan. Hänen mukaansa hypoteesia voidaan pitää sekä kronologian että äänneseikkojen puolesta vääränä (Honti 1990: 102–103). Myöhemmin Honti (1993: 123) on esittänyt fonologian osalta perustelun: Sköldin esittämä paralleelitapaus sm. *pehtori* < ruots. *inspektor* ei riitä tukemaan ensimmäisen tavun pois putoamista lainattaessa. Tähän voisi kuitenkin huomauttaa, että vastaavanlaisia tapauksia on myös esim. suomen kielen venäläisissä lainasanoissa, joissa venäjän painoton prefiksi on joissakin tapauksissa vastineetta (ks. Plöger 1973: 299), ja myös germaanisissa lainoissa näyttäisi olevan ainakin muutamia sellaisia, esim. Koivulehdon äskettäin esittämä *lanko* ~ germ. **ga-langa*- (Koivulehto 1994, erityisesti s. 13–14). Huolimatta tästä Hontin jyrkästä tuomiosta on Sköldin esittämä *kymmen(en)*-sanana laina-alkuperä mielestäni varteen otettava ainakin siihen saakka, kunnes sanalle esitetään parempi etymologia.

Tryggve Sköld kuuluu niihin yhä harveneviin tutkijapolviin, joille laaja-alaisuus on ollut lähes itsestäänselvyys. Kun tähän lisätään vielä Sköldille ominainen ennakkoluulottomuus, tulokset ovat selvästi uusia teitä etsiviä. Meillä on kaikki syy olla kiitollisia tästä juhlakirjasta sekä päivänsankarille itselleen että kirjan toimittajille. Samalla osoitan kiitokset professori Tryggve Sköldille hänen tähänastisesta panoksestaan kielitieteelle ja toivotan emeritusprofessorille vielä monia energisiä ja terveitä vuosia sanojen parissa. Toivottavasti saamme aikanaan lukea niiden tuloksista.

SIRKKA-LIISA HAHMO

LÄHTEET

- COLLINDER, BJÖRN 1967: Die indouralische Sprachvergleichung und die Laryngaltheorie. – Sprache 13 s. 174–175.
- HÄKKINEN, KAISA 1983: Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa. Turku.
- 1993: Suomen lukusanojen historiaa. – Sananjalka 35 s. 7–22.
- HONTI, LÁSZLÓ 1990: Die Bezeichnung der 10 und ihrer Vielfachen in den uralischen Sprachen. – Linguistica Uralica 26 s. 99–108.
- 1993: Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen. Budapest.
- KOIVULEHTO, JORMA 1991: Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 566. Band. Wien.
- 1994: Kuuluvatko *lanko* ja *lanka* yhteen? – Virittäjä 98 s. 3–24.
- PLÖGER, ANGELA 1973: Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache. Wiesbaden.
- SKES I–VI = Y. H. Toivonen et al., Suomen kielen etymologinen sanakirja. Helsinki 1955–1978.
- SSA I = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. I: A–K. Helsinki 1992.

Tammelassa kuultua

PEKKA LEHTIMÄKI *Tammelan murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 11. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 512. SKS, Helsinki 1989. 404 s. ISBN 951-717-585-X.

Vaikka Kotiseudun murrekirjoja -sarjan eri osat muistuttavat paljon toisiaan, niiden välillä on erojakin. Sarjan 11:ntenä ilmestynyt Tammelan murrekirja poikkeaa edeltäjistään siinä, että kirjan toimittaja Pekka